

Мирјана БЕЧЕЈСКИ*

ИСТИНА ВЕРЕ И ИСТИНА СУМЊЕ У ПРИПОВЕЦИ „СИМОН ЧУДОТВОРАЦ“ ДАНИЛА КИША**

„Нису опасне многе књиге, опасна је само једна“.
(Данило Киш)

Айсѝракиѝ: У приповеци „Симон Чудотворац“ Данила Киша аутор указује на постојање више противуречних истина, подвучених увођењем докумената, „часних“ и „сумњивих“ сведока, као и семантиком самог поступка, другом верзијом приче. Играјући се документом и квазидокументом, писац има за циљ да подржи објективност приповедања, аристотеловски закон вероватности и нужности. Тако једина истина у чију аутентичност читалац не треба да сумња, постаје истина његове приче, метаприповедна истина.

Вери и религији у причи је супротстављен исконски покретач људског духа и радозналости – сумња, а њен апостол и зачетник свих јереси, гностик Чудотворац, уздигнут је на ниво трагичног јунака у узалудној борби с демијургом за људско, за појединачно, за сазнање добра и зла.

Кључне речи: Симон Чудотворац, истина, сумња, вера, илузија, документ, фантазија, гностицизам, Икаров лет.

Сложени свет приче „Симон Чудотворац“ Данила Киша, којом почиње тематска збирка *Енциклопедија мрѝвих*, отварамо питањем једнако филозофским колико и књижевноуметничким – дакле, метафизичким – да ли је Истина једна и јединствена, или има више истина? Правећи дистинкцију

* Истраживач-сарадник, Институт за српску културу – Приштина / Лепосавић, бечејски@ptt.rs

** Рад је рађен у оквиру пројекта *Материјална и духовна култура Косова и Метохије* (бр.178028), који је одобрило и финансира Министарство просвете и науке Републике Србије.

између приповедачке истине и истине стварног света, покушаћемо да расветлимо због чега Киш прибегава „другој верзији“, односно, настоји да у истој причи мења тачку гледишта, приповедачку инстанцу, играјући се „истинама“ из различитих светова. То је начин да у самом уметничком тексту, полазећи од микроплана, домаши метанаративни ниво. Самим тим што дозвољава могућност постојања више истина, ова прича мајсторски сажима обимну проблематику, тематизује и на убедљив начин оправдава Кишово руководеће стваралачко начело – сумњу: „Примордијално питање литературе, као и филозофије уосталом, јесте питање смисла живота и дубока сумња у све истине: покушај да се у ефемериди људског живљења пронађе неки смисао“¹.

Други „кључ“ за отварање ових врата од „девет брава“ биће нам Спинозина филозофија и Кишов однос према гностицизму. У „Post scriptum“ збирке он наглашава да је фабулу приче „Симон Чудотворац“ писао на основу документа – *іносійичке лејенде* – што је рецепцијски усмерена напомена, веома важна ако знамо вредност „читалачког предзнања“, детаља и небелетристичких записа у Кишовој поезици (маргина, фуснота, постскриптума и сл.). Драгоцен нам је и његов књижевнокритички есеј, „Изгнанство и краљевство Марије Чудине“, наизглед сав у примењеној равни; детаљнија анализа, међутим, открива запретен аутопоетички став према гностицизму.

С обзиром на то да управо прича „Симон Чудотворац“ уводи у свет збирке чија индикација наслова упућује на две Кишове животне и стваралачке опсесије – на *енциклопедијски идеал* (на форму која представља врхунац његове „поетике сажимања“²) и на *ітему смртіи*, поред основног опредељења за аналитички модел, за проблемско, сагледаћемо ову приповетку у контексту тематске збирке, као и са аспекта целокупног опуса (белетристичког и есејистичког), на основу чега ћемо направити неколико скица за тематско-мотивске и структуралне паралеле.

Киш настоји да постигне приповедачку објективност вишеструким дистанцирањем од догађаја. Основно средство му је *документ* – „ленгер који држи фантазију везану за стварност“³, показујући да је „време измишљања заувек прошло, а да ће прича и роман све више бити исповест и документ,

1 „За плурализам“, *Ното poeticus*, 81. Сви цитати из Кишових дела узети су из *Сабраних дела Данила Киша* у редакцији Мирјане Миоциновић, Просвета, Београд, 2006-2007. Даље ћемо наводити само наслов дела и број странице.

2 Кишова „поетика сажимања“ обухвата различите поступке и средства, чији је идеал нека врста енциклопедије-кенотафа: *цијіајіносій* и, у оквиру ње, *документіарносій* (многи истраживачи су превидели чињеницу да је документарност нужно врста цитатности, па су их истицали као два паралелна поступка), „подмукло деловање биографије“, *фјкціју* са елементима *фаніасійичке* (ониричке, ерудитне, научне, итд.). Њима се истовремено постиже илузија истинитости и објективности и укида „аутоматизам перцепције“.

3 „Тражим место под сунцем за сумњу“, *Живой, літературу*, 173.

Борхес и Пиљњак ...⁴, јер стварност је постала, како тврди Достојевски, „фантастичнија од сваке фантастике“. Заједно са борхесовском парадигмом о *сџварносџи најисанои*, садржаном у максими: „*Чеџа нема у сџисима, нема ѿа ни у свеџу*“, Киш заузима и полемички став према њој⁵. Још једно важно средство које користи за постизање објективности је *иронична дисџанца*. Како је она постала опште место критике, поновићемо само да представља „механизам одбране“ од патетике произашле из „трагичног осећања света“, да укида сваку искључивост самим тим што негира постојање само једне истине, само једног искуства и „савршено кореспондира са постављеним захтјевима свеобухватности“⁶; „Иронија схвата ништавност не само појединих карактера већ целог људског стања, и то тамо где је оно највише и најплеменитије; она схвата да то није ништа у поређењу са божанском Идејом“⁷.

У „Симону Чудотворцу“ Киш се поиграва документом (фактом) и квазидокументом (фикцијом) кроз наративни и метанаративни говор, чиме истовремено постиже уверљивост приче и ослобађа се „баласта страница“, што нам је поступак познат из његових ранијих збирки. Он је час приповедач с дистанце, час очевидац, истражитељ или хроничар који наводи и тврдње „једног паганина“ (непристрасног сведока) и „истине“ Симонових противника и следбеника: „Тада су му очи сијале као звезде“, каже један од његових ученика. ...Имао је глас лудака и поглед блудника, бележи један од његових противника; уз белешке неког хришћанског полемичара на које се „ослања“ у другој (мање упечатљивој) верзији приче, приповедач даје примедбу да није сигуран „да ли он то преноси своје сопствено сведочење или само цитира неког од сведока те сцене. Или просто измишља. Маслина и танак хлад маслине, међутим, на основу ѿоновљеноџ сведочења, остају једина чврста чињеница ове необичне приче о Симоновим чудима“. Позивајући се на *ѿроџивуречна* сведочанства из документарних извора, и/или на више живих или мртвих, „часних“ или „сумњивих“ сведока, Киш се дистанцира

4 „Доба сумње“, *Homo poeticus*, 243.

5 Ову сентенцу, коју Делић сматра заштитним знаком читавог Кишовог опуса, писац је већ у *Мансарди* „исправио“, најављујући свој документарни поступак: „*Quod non in actis (in artis!) non est in munde*“. На истој страници Киш отвара још једну опсесивну тему значајну за нашу анализу – однос *живоџа* (искуства) и *лиџераџуре* (филозофирања): „*Primum vivere deinde philosophari*“.

Види: Јован Делић, „Књижевност као тема умјетничке прозе“, *Ноттаџе Данилу Кишу*. Зборник радова, уредник Радомир В. Ивановић, Културно-просвјетна заједница Подгорице – Средња школа „Данило Киш“ – Будва, Подгорица – Будва, 1994, 26.

6 Божена Јелушић, „Минђуша Симона Чудотворца или моћ и немоћ књижевне критике“, *Ноттаџе Данилу Кишу*, 82.

7 Овим ставом немачки филозоф Золгер први је показао да је *иронија* основ уметности. Solger, *Vorlesungen über Aesthetik*, Leipzig, 1829, 125. Према: Сретен Петровић, *Есџеџика*, Филолошки факултет – Народна књига, Београд, 2000, 206.

од традиционалног „свезнајућег приповедача“⁸. При том је тешко, некада и немогуће, утврдити где престаје фикција а почиње стварност, који је прави, а који квазидокумент, што је за читалачки доживљај и неважно (ако је у питању „права“ перцепција, читалац „с лампом на раскршћу“ како је говорила Исидора Секулић). На тај начин писац, с једне стране, изражава не само сумњу у сопствену обавештеност и у проверљиву веродостојност документа, већ и у могућност било каквог сазнања једне јединствене истине. С друге стране, он на више начина подржава *илузију истинитости своје приче*.

За постизање *приповедне* истине дозвољена су сва часна списатељска средства и једино је важно не изневерити логику самог уметничког текста, што је још Аристотел формулисао као закон *вероватности и нужности*: „Навести читаоца да поверује у истинитост твоје приче, да поверује да се највећи део онога што чита заиста и догодило, то и јесте, понављам, основни циљ сваке литерарне творевине. А за постизање тог ефекта сви су начини добри ако су ефикасни“⁹. Писац се ослања на документ, на једину колико-толико „чврсту“ подлогу, на „доказиве чињенице“, дакле на истину из реалног света, која самим увођењем у нови контекст, уметнички, подлеже овом закону. Ако постоји више документарних истина о једном догађају, појави, личности – онда може постојати и више приповедних истина ослоњених на те документе у оквиру једне приче. То Киш проблематизује и *семантичком самој историјом*, користећи различите верзије или „око камере“ за сагледавање предмета или догађаја са различитих аспеката. Најистинитија постаје *мешајриповедна истина*, истина његове приче, стога што једино она дозвољава паралелно постојање више противуречних истина из документарног, легендарног, литерарног и реалног света, и што је изграђена на сумњи у све истине, па и у себе саму. Значи, читалац треба да сумња у све, осим у аутентичност приче. Драган Бошковић запажа да је овај поступак, који постаје константа Кишове поетике, најбоље илустрован аутопоетичким коментаром из приче „Нож са дршком од ружиног дрвета“, која нас уводи у свет *Гробнице*¹⁰; приповедач истиче да би његов идеал

8 У *Часу анализи* (стр. 124) Киш истиче да писац користи методе истражитеља не би ли се приближио *истини*: „писац је поново Бог“, али не са божанским свезнањем о догађајима у души својих јунака (ограђује се од психологизације), већ у сфери свог микрокосмоса-архива, „на начин Божјег архивара и записничара који у часу смрти вади велики протокол поступака и из њих чита већ записане поступке, мисли и идеје својих јунака“.

9 „Тражим место под сунцем за сумњу“, *Живот, литератūra*, 167.

10 „Прича која следи, прича која се рађа у сумњи и недоумици, има једину несрећу (неки то зову срећом) што је истинита: она је записана руком часних људи и поузданих сведока. Али да би била истинита на начин на којем њен аутор сања, морала би бити испричана на румунском, мађарском, украјинском или јидишу; или, понајпре на мешавини свих тих језика“.

био да причу ирведе на прававилонски језик, дакле, да досегне првобитно јединство Речи-логоса, „идеалну истину“¹¹.

Негирајући веродостојност докумената, он негира и историју, сматрајући је ништа истинитијом од фикције и тражи њену нову форму, неку врсту *некролога-енциклопедије* за оне мртве чије се биографске одреднице не налазе у другим енциклопедијама. Схвативши историју као „кланицу“ и холокауст, *историју оишіїеи бешчаиша*, а не као „учителицу живота“¹², Киш се у неколико прича *Енциклопедије мрївїх* враћа легенди и миту. Али, шта тамо налази? Готово са ужасом схватамо да, уместо повратка једној јединственој Истини, ни митологија не пружа никакво сазнање о том целовитом Бићу, осим што потврђује најцрње слутње о цикличном (а не линеарном, историјском) протицању времена, те људску немоћ и ништавност пред свеопштом, спинозијанском предодређеношћу¹³.

Већ на почетку приче приповедач мистификује порекло Симона Чудотворца позивајући се на противуречне изворе, као и на чињеницу „да је он сам допринео тој забуни, јер је на то *безазлено ииїиање иорекла* одговарао једним широким замахом руке који је обухватао једнако прво насеље као и

11 Драган Бошковић, *Иследник, сведок, иррича: Истиражни иосїуїци* у Пешчанику и Гробници за Бориса Давидовича Данила Киша, Плато, Београд 2004, 133-136.

12 О Кишовом „сукобу“ са историјом писао је М. Пантић: *Киш, „Филип Вишњић“*, Београд 2000.

13 Спиноза (Baruch, Benedictus de, 1632-1677), био је Јеврејин по рођењу, али га нису прихватили ни сународници, ни хришћани. Мада његовом филозофијом доминира идеја Бога и врлина, сматран је атеистом, односно јеретиком. Главно дело, *Еїишка*, објављено му је постхумно, а позната су још два: *Tractatus Theologico-Politicus* (спој критике Библије и политичке теорије) и *Tractatus Politicus* (политичка теорија). Критикујући Библију, он многе старозаветне текстове датира знатно касније и истиче да се *Свеїио иїсмо* може тумачити у кључу либералне теологије. Б. Расел наводи изворе по којима му је понуђен годишњи износ да о својим сумњама ћути, што он није прихватио, посебно истичући важност слободе мишљења.

По Спинози, постоји само једна супстанца, само једно апсолутно, неограничено и потпуно позитивно Биће – Бог или природа (што води до чистог пантеизма). Сва дешавања манифестација су недокучивог Бога, свим стварима управља апсолутна логичка нужност. Догађаји су део безвременог света, јер Његово гледиште је гледиште вечности. Значи, слободна воља не постоји – будућност је исто тако непроменљива, као и прошлост. Зато што су све ствари нужне и будућност извесна, разум не сме да робује емоцијама, од којих су најопасније *нада* и *сїрах* (од смрти), а потом *ионизносїи* и *иокаїање*, док је *задовољсїиво* добро. Спинозин поглед на свет и има за циљ да ослободи људе тираније страха, јер човек не може учинити ништа како би постао бесмртан: „Слободан човек не мисли ни о чему мање него о смрти; и његова мудрост није размишљање о смрти, него о животу“.

Види: Бертранд Расел, „Спиноза“, *Истїорија заїадне фїлозофије: и њена иовезаносїи са иїолиїиичким и друшїивеним условима од најраниїеї доба до данас*, Народна књига – Алфа, Београд, 1998, 516-526.

пола небосклона“. У питању је иронија, јер нам је историја осведочила управо супротно – судбински значај порекла. То што се сам догађај одвија „на замршеним путовима који воде са Истока на Запад и са Запада на Исток“ ништа нам конкретније не казује, већ само додатно усложњава његову универзалну симболику. Дакле, Чудотворац може живети у сваком простору и сваком времену – а такве су особине управо метафизичког – митског и уметничког хронотопа. Симоново обраћање „народу самаријском“ (помињу се и Јудеја и Анадолија, док је у другој верзији Симон египатски мађионичар), наводи нас да одговор потражимо у *Дјелима свеицијех айостіола*. Ту се помиње „Симон чаралац“, који је уживао велику популарност у народу самаријском, прогласивши себе Богом, и који је од апостола хтео да куши моћ даривања Духа светог: „А Петар му рече: новци твоји с тобом да буду у погибао, што си помислио да се дар Божији може добити за новце“ (8,20). Хришћански апологети сматрали су Симона првим јеретиком, „првим гностичким учитељем“ и „оцем свих јереси“, претечом првог јеретичког покрета, тзв. „симоњана“. У првим вековима хришћанства био је нарочито познат сукоб с апостолом Петром, на основу чега је створен апокрифни текст, касније предмет многих уметничких обрада. Киш за основу своје приче узима фавулу гностичке легенде, по којој је Симон обећао да ће се пред бројним посматрачима успети на небо како би доказао да су Његова чуда лаж; после молитве св. Петра доживео је пад¹⁴.

Поступак укидања времена и простора писац подржава и савременом синтаксом, мешајући стилове при цитатима сведока и у дијалозима. Та савремена синтакса указује на још нешто – да приповедач „чита“ с *йалимйсе-сйа*, и то с горњих слојева, а не са дистанце од „седамнаест година после смрти и чудесног ускрснућа Исуса Назарећанина“, како стоји у причи (израћање Симона Чудотворца из „ћудљивога“ *йеска* симболички га повезује с јунаком *Пеишчаника* и његовом симболиком). Најстарији слој сеже у дубоку прошлост, до *Ейа о Гиліамешу*, наговештава аутор у „Post scriptum“ збирке, истичући да га је овај еп инспирисао у једном општем смислу, јер се бави оним што је универзално за све људе и сва времена – људском коначношћу, *смрћу*. „Идеална и занимљива би била она [биографија] која би садржала у себи биографију свих људи у свим временима“, наглашава Киш.¹⁵ Та „идеална биографија“, сажета до крајњих граница, није ништа друго до *енциклопје-дија смртіи*, пошто се други заједнички моменат у биографијама „свих људи у свим временима“ – *рођење*, садржи у смрти. А оно што се налази између те две највеће човекове непознанице јесу начини рођења и смрти, дакле, сâм живот, индивидуалан и непоновљив.

14 Петар Пијановић, *Проза Данила Киша*, Јединство – Приштина / Дечје новине – Горњи Милановац / Октоих – Подгорица, 1992, 197-198.

15 „Живот, литература“, *Живой, лиітерайура*, 8.

Да је то уверење и самог Симона Чудотворца, потврђује симболика његове минђуше у облику *уробороса*, змије која гризе свој реп. То је широм света распрострањен симбол, чија је максима: „Мој крај је мој почетак“. Симболизује свеукупност, првобитно јединство, у себе затворен вечни (животни) циклус; андрогина, тј. самодовољност – самосатирућу и самообнављајућу моћ, јер сам себе рађа, оплођује и усмрћује; безграничност простора и циклично време, које је наизглед непокретно, а ипак је непрестана кретња; таму пре стварања; бесмртност, вечност и мудрост. Тумачи се и као дуалистичко јединство супротности: добра и зла, дана и ноћи, небеског (*круи*) и хтонског света (*змија*). *Змија* и човек су такмаци, јер *змија* стоји на почетку развоја, а човек на његовом крају, те она и даље столује неким мрачним пределима људске психе, изазивајући саблажњавање. И, најважније – *змија* је симбол врачева и магâ, неискупљене моћи природе, латентне моћи, људске радозналости, сазнања и сумње, истине и спознаје уједно¹⁶. Симболика *уробороса* представља сажетак свих мотива приповетке, њен метасимбол, идеографему, потврђујући Кишово ригорозно *начело економичности*, јер његови симболи-метафоре својим асоцијативним пољима увек излазе из оквира приповетке, збирке или опуса и пуно значење остварују тек у контексту опште књижевности, па и шире, митологије и културе. Отуда *уроборос* симболизује и „писца, ствараоца који рађа себе и себе прождире“, као и недостижну Целину; *kyklos* (грч. круг, циклус) налази се и у основи речи *енциклопедија*¹⁷.

У обе верзије приче Симон је јеретик и гностик, маг и хедониста који проповеда да је жена „урна блаженства“, који верује у људски разум и познаје његове границе – *зна* да „седмо небо“, на коме обитава чисти Ум, човек не може достићи. Он је мудрац, полиглота и природњак (у једном дијалогу чак износи закон силе земљине теже, што је по свој прилици Кишу својствена иронија, а не „омашка“), негованих руку какве „имају само лењивци и опсенари“. Дакле, Чудотворац је филозоф и/или *йесник* у најширем значењу речи, јер он не нуди, као хришћански апостоли, „кључеве рајске који ће нас ослободити свих сумњи“¹⁸, већ управо сумњу у једну Истину: гностичку глад

16 1) Џин Кембел Купер, *Илустрирована енциклопедија йтрадиционалних симбола*, Нолит, Београд 2004, 178; 2) *Рјечник симбола*, Матица хрватска, Загреб, 1987, 730. и 796; 3) Ален Гербрајн – Жан Шевалије, *Речник симбола: Мийови, снови, обичаји, йосийуйци, облици, ликови, боје, бројеви*, Stylos: Киша, Нови Сад 2004, 1013-1014.

17 Ала Татаренко, „Променљиви лик Целине: Данило Киш као приповедач“, *Сйоменица Данила Киша: йоводом седамдесетйодисњице рођења*. Зборник радова, уредник Предраг Палавестра, САНУ, Београд, 2005, 298-299.

18 Говорећи о књизи Станка Ласића, Киш истиче да је сматра „једном од оних књија које су ме обележиле, јер су ме бацале од сумње до сазнања, и од сазнања до сумње, и јер су ми својим исїинама заустављале дах и својим инйелекйуалним концепййом уливале храброст и наду у људску йамей“. Види: „Отпори и догма“, *Номо poeticus*, 65. (Курзив М. Б.)

за сазнањем, непрегледна, неистражена пространства духа, симболизована *иусџињом* (која је и буквално присутна). Он испуњава све захтеве које Киш и експлицитно ставља пред уметника и интелектуалца, чак и савременог доба.

Истина коју проповеда религија потпуно је опозитна истинама које открива *сумња*, јер док је *сумња* креативна и људска, одсуство *сумње* синоним је догматске свести, инструмент је и оружје тоталитаризма¹⁹. Тако хришћански апостоли у Софији виде блудницу, а Симон светицу. Разлика између њихових учења подвучена је реченицама: „Они вам стављају руку на главу да би вас надахнуо свети дух; ја вам пружам руку да вас извучем из прашине“; „‘Они вам нуде’, наставља Симон, ‘вечно спасење; ја вам нудим сазнање и пустињу. Ко хоће нека ми се придружи““. Овај позив може се односити и на читаоца.

Чудотворац је проповедао да је хришћански Бог тиранин, јер слободу замењује ропством, побуну покорношћу, сазнање догмом: „Сместио је претке наше блажене у рајске перивоје, али их је лишио најслађег плода, јединог што га човек завређује, јединог што чини човека различним од пса, камиле, магарца и мајмуна – *сазнања добра и зла*“. Највише што Симон жели је да куша забрањени плод са Дрвета сазнања. Његова побуна против *вере* односи се на свако слепо уверење, било да се ради о религији (која се разумом и не може појмити), тачније, поступању у *име религије*, било о политичко-идеолошким формацијама какви су стаљинистички и фашистички: „Кад се једна лаж понавља дуго, народ почне да верује. Јер вера је народу потребна“²⁰. *Вера* се служи „ураниловком“, *вера* је оружје за контролу *маса*, необразоване руље, у причи симболизоване *овцама* и подвучене алузијом на *Христиво сџадо*: „Пук је лежао с главом у прашини, као овце за врелих дана у хладу жбуња“. *Сумња*, међутим, нагриза (образованог) *иојединца*.

19 „Источни грех свих жртава јесте недостатак ‘чудесног оптимизма’. Као да *сумња* није људска категорија, као да *сумња* није један од моћних покретача људске свести и историје!“, бележи Киш. „Теме и варијације“, *Ното poeticus*, 28.

20 „[...]“; јер боље је да страда *ишакозвана исијина једној јединој човека*, једног сићушног организма, него да се због њега доведу у питање виши принципи и интереси“, размишља Федејукин у „Гробници за Бориса Давидовича“ (Курзив М. Б.). То је став произашао из Спинозине метафизике, који Киш оштро осуђује, усадивши га у ликове *комесара*. Спиноза сматра да је сазнање о злу „неадекватно сазнање“, јер оно може да задеси човека само кроз спољне узроке и важи само када поједине делове посматрамо издвојене из васионе. С тим у вези, лична несрећа само је део укупног природног поретка (то је несрећа само за нас, али не и за васиону). Значи, појединачне људске патње треба утопити у целину егзистенције, па ће нам са тог метааспекта изгледати другачије! Обесмишљавање индивидуе управо је оно против чега се Киш понекад и „сартровски“ борио, јер појединачно, а не опште, чини сваки људски живот заиста вредним: не смемо обесмислити смрт једног детета тако што ћемо је утопити у целину, чак и када нам је то једина утеха, једино оружје против очајања.

уметничког стварања. Једино „писање себе“ омогућава удвајање на посматрача и посматраног. То је оно што покушава и Симон Чувотворац! Његов лет илуструје параболичност и метанаративност прича из *Енциклопедије мрљивих*, коју је и сâм писац подвукао. Међутим, „Икару пријети и опасност смрти: посматрање себе ‘одозго’, ‘из аспекта вечности’, значи и посматрање ‘из аспекта смрти’“²⁶. Реч је о Икаровом/ Едуардовом/ Симоновом паду, који је једино Симон сматрао неминовношћу. Па ипак је летео. У тој трагичној свести о крајњем исходу сваког човековог напора, и у немирењу с њим, у том сталном, сизифовском покушају да надрасте смрт као коначно ништавило, крије се његов људски подвиг, његов величанствени пораз.

У другој верзији приче упознајемо „узвишеност“ другог пута сазнања, пута надоле, који потврђује хераклитовску тврдњу да су пут наниже и пут навише исти²⁷; оба пута Софија везује Симону око врата свој шал, јер она зна да је и „тамо горе“ и „тамо доле“ хладно, као што је хладна њихова сумња, као што је хладна истина.

Прва верзија приче има два дела: док се у првом мешају казивачи, стилови и форме приповедања, противуречни извори и сведочанства, други је полемика између Симона и хришћана, претежно у *сокрајском дијалогу*, тачније, у форми бахтиновског метода *дијалошкој ойкривања истине*, који се супротставља претензији званичног монологизма на *јоседовање дефиницијивне истине*²⁸. Симону опозитни лик је апостол Петар, који је проповедао једну јединствену истину, истину хришћанске вере и Његовог учења. Па чак и он, „чија је вера тврда као камен“ био је на тренутак поколебан Симоновим узлетом:

„Јер ако је она црна силуета што се ближи облаку и небу заиста Симон, онда су Његова чуда и истина хришћанске вере само *једна од истина овога света*, не и једина; онда је свет тајна, онда је вера обмана, онда више не постоји сигуран ослонац за његов живот, онда је човек тајна над тајнама, онда је јединство света и стварања непознаница“.

С тим у вези је други фантастични елеменат у причи, дијалог св. Петра и Бога. Симонов узлет Бог приказује као сопствену кушњу верника. То писац представља аутентично (не без ироније), покушавајући да подржи две истине: апостол је уверен да је Симон пао захваљујући Божјој вољи и сопственој молитви, док је са гностичког и логоцентричног гледишта законитост да *ко узлети мора и да падне* „доказ истине њејовој [Симоновог] учења.

26 Ј. Делић, нав. дело, 38.

27 На тој линији запажања био је и Кант, одређујући естетичке категорије: „Велика висина је исто тако узвишена као и велика дубина, само ову прати осећање грозде, а ону прву дивљење“. Имануел Кант, *О лејом и узвишеном*, БИГЗ, Београд, 1973, 16. Према: С. Петровић, нав. дело, 195.

28 На ове форме у Кишовом делу указао је Петар Пијановић у нав. делу, 196.

Човечији је живот пад и пакао, а свет је у рукама тиранâ. Нека је проклет највећи од свих тирана, Елохим“. Обе верзије приче завршавају се овим Софијиним речима.

Петар Џацић истиче да су поједине приче из *Енциклопедије мрѿвих*, међу којима је и „Симон Чудотворац“, на таласу „експлозије окултног“ која се, по М. Елијадеу, десила седамдесетих година прошлог века као кулминација интересовања за окултно и езотерично. Летење Симона Чудотворца везано је за окултну технику, што је Киш подразумевао као „читалачко предзнање“, те се није ни трудио да га на други начин мотивише: „сама природа легенди, које су у основи приповедака, подразумева акаузални систем метафора, чудесно и иреално“. Џацић подсећа на различите видове нестајања о којима говори Луј Венсан Тома у двотомној *Анѿропологији смрѿи*, које „Киш као да хоће да доведе у раван појединачног искуства“, тј. да у оквиру оног што је „заједничка биографија свих људи у свим временима“, укаже и на богатство различитости, на појединачно²⁹. Симонов је величанствени пораз пораз *јојединца*, али тематизујући тај појединачни ниво „трагичног осећања света“, писац ни у једном тренутку не напушта општи, филозофски и метафизички. Његову двоструку смрт, или умирање на два начина, Џацић објашњава и чињеницом да је два пута кушао плод са дрвета сазнања и два пута је морао умрети због „порока“ сопственог, односно опречног мишљења. У овој причи окултни и есхатолошки план прожимају се са историјским и идеолошким – са параболома о историјски присутном злу и насиљу које гуши појединачно и индивидуално (оним које је Киш раније применио у *Гробници за Бориса Давидовича* као „свеопштој историји бешчашћа“), те је Чудотворац „нека врста библијског Солжењицина“³⁰.

Киш и сâм истиче да је *Енциклопедија мрѿвих* пуна „књижевних и биографских алузија“ и „добро намештених замки“³¹, што је и чини изазовом ерудицији и фантазији, духовном авантуром која нас нагони да јој се стално враћамо. Можемо правити бројне паралеле између Чудотворца и других Кишових ликова „отпадника“ вере и закона – Е. С.-а, Б. Д. Новског (са списка „књиге-убице“ који је дао у причи „Књига краљева и будала“), Б. Д. Нојмана. За разлику од првих хришћанских апостола, којима говор „наликоваше један на други као да су учили из истѿе књигѿ“, ови „јеретици“ немају своју свету књигу, јер нису људи „једне књигѿ“, јер сумњају, јер је њихова „јерес“ последица филозофских и песничких склоности – „лудила или лудиности“, јер су апатриди и по рођењу и по вокацији. „Случајно“ су и Јевреји (*јеврејсѿиво* у Кишовим делима не треба схватити као књижевни национализам, већ као

29 Петар Џацић, „Антропологија смрти у *Енциклопедији мрѿвих* Данила Киша“, *Ноттаге Данилу Кишу*, 19-20.

30 Исто, 22.

31 „Добро намештене замке“, *Живой, лиѿератури*, 203.

велику метафору његове поетике, синоним за *ипројоњене*). Слична биографија ових ликова указује да је у свим религијама и тоталитарним режимима, као и у свим облицима једноумља *сумња* сматрана најопаснијом јереси: највише су били прогоњени они који су највише сумњали. „Само би планули с неочекиваном жестином када би им неко противуречио, када би неко изразио сумњу у њихов науку и у Његова чудеса, када би неко, јаој њему! посумњао у вечни живот и рајске перивоје“, говори приповедач о хришћанима.

У „*Post scriptum*“ збирке аутор подвлачи да му је „једна добронамерна ерудитна особа“ указала на сличност приче са одломком из Бориса Суварина из 1938. године о стаљинистичкој тортури:

„Стаљин и његови поданици увек лажу, у сваком тренутку, у свакој прилици; и како увек лажу, више и не знају да лажу. *А када свако лаже, нико више, лажући, не лаже...* Лаж је природни елемент псеудосовјетског друштва... Скупштине, конгреси: позориште, мизансцен. Диктатура пролетаријата: голема подвала. Спонтаност маса: брижљива организација. Десно, лево: лаж. Стаханов: лаж. Стахановизам: лаж. Радост живота: жалосна фарса. Нови човек: древна горила. Култура: некултура. Генијални вођ: тупи тиранин...“

А у приповеци стоји:

„Њихова изабрана земља је лаж, њихов је Бог лаж, њихова су чудеса лажна. Они лажу јер им је лажан и њихов Бог у кога се куну, стога они лажу у сваком часу, и, ушавши тако у големи колоплет лажи, више ни сами не знају да лажу. *Где сви лажу нико не лаже. Где је све лаж ништа није лаж.* Царство небеско, царство праведности је лаж. Сваки атрибут њиховог Бога је по једна лаж. Праведни, лаж. Истинољубиви, лаж. Једини, лаж. Бесмртни, лаж. И њихове књиге су лажне, јер обећавају лаж, обећавају рај, а рај је лаж јер је у њиховим рукама, јер су они на вратима рајским, његови анђели наоружани огњеним мачем, и њихове судије са лажним кантаром“.

Ако нам је познато да, у духу Спинозине филозофије каузалитета, Киш није веровао у случајности, напомену: „*свака је сличности са наведеним* [Сувариновим] *ипексиом случајна*“ треба схватити управо супротно, као пишчеву „замку“ за читаоца: своју напомену сместио је у „*Post scriptum*“, дакле небелетристички текст, али је указивањем на „случајну“ сличност Суваринов текст „цитирао“³², литераризовао, „двоструко“ метафоризовао и тако превео на ниво општости, законитости. Дакле, хришћанство и стаљинизам само су различити видови бесмртне Илузије (од којих врви ова Кишова збирка)

32 Реч је о врсти „одсутног“, минус-цитата, базираног на алузији. Занимљиво је да Киш практично примењује готово све врсте цитата које ће издвојити Дубравка Ораић-Годић у књизи *Теорија цитатности* (Загреб, Графички завод Хрватске, 1990), писаној са много акрибије и методолошки доследно изведеној, али у којој аутор ни у једном једином примеру не наводи неку од многобројних врста Кишових цитата. Разлози су очигледно ванкњижевни.

свој сојсџивени сисџем, један јединсџивен и нов џенезис, један нов свеџи који није у складу са овим свеџиом, једну луцидносџи која руши зџраду сџиварања, скрозирајућни је једним јединим џоџледом џрезрења. [...] (јер гностичка мисао руши тврђаву свести, гађа право у срце, тамо где је најубитачнија, на место где се скрива она обмана која дозвољава човеку да прикрије своју сопствену луцидност)“.

„Симон Чудотворац“ је још једна митологизација мита о човекјем паду, потврда да је овај наш свет „чиста небеска подвала, где су свака ствар и свако биће последица једног космичког неспоразума“, у коме су људи „само сенке једне манихејске идеје зла, ‘седименти изгубљеног неба’ и блаженства, у вечној опозицији са демијургом“, како истиче Киш, позивајући се на теоретичара гностицизма Жака Лакаријера. Та је прича једна „голема метафора пада“, „мицање људске патње и људске прашине“, јер „ако је све таштина, ако је све само пад и пустиња“, ако је све људско пролазно и несавршено, како је тврдио и Е. С. у чувеном „Писму“, човеку остаје једина утеха да је таштини живота супротставио таштину стварања. Тако је сваки човек увек на губитку, увиђа и Селимовићев дервиш. То је горка истина летења и сазнања Симона Чудотворца. Овај апостол сумње неправедно је запостављен у осталим енциклопедијама, па му је Киш доделио почасну одредницу-кенотаф у *Енциклопедији мрџвих*, јер најбоље странице његове прозе, у које несумњиво спада и ова приповетка, посвећене су сумњи која „нагриза све као киселина“: негацији, а не афирмацији, уметности у спрези са смрћу, а не са животом.

Литература

- Бошковић 2004: Д. Бошковић, *Иследник, сведок, џрича. Исџражни џосџуџици у Пешчанику и Гробници за Бориса Давидовича Данила Киша*, Плато, Београд.
- Гербрајн – Шевалије 2004: А. Гербрајн – Ж. Шевалије: *Речник симбола: Миџови, снови, обичаји, џосџуџици, облици, ликови, доје, дрojeви*, Stylos: Киша, Нови Сад, 1013-1014.
- Делић 1995: Ј. Делић, *Књижевни џоџледи Данила Киша. Ка џоџици Кишове џрозе*, Просвета, Београд.
- Делић 1997: Ј. Делић, *Кроз џрозу Данила Киша. Ка џоџици Кишове џрозе II*, БИГЗ, Београд.
- Делић 1994: Ј. Делић, „Књижевност као тема умјетничке прозе“, *Ноттаге Данилу Кишу*, зборник радова, уредник Р. Ивановић, Културно просвјетна заједница Подгорице – Средња школа „Данило Киш“ – Будва, Подгорица – Будва, 25-46.
- Елијаде 1991: М. Елијаде, *Исџорија веровања и релиџијских идеја 2: Од Гауџаме Буде до џриџумфа хришћансџива*, превела Мирјана Перић, Просвета, Београд.
- Јелушић 1994: Б. Јелушић, „Минђуша Симона Чудотворца или моћ и немоћ књижевне критике“, *Ноттаге Данилу Кишу*, зборник радова, уредник Р. Ивановић, Културно просвјетна заједница Подгорице – Средња школа „Данило Киш“ – Будва, Подгорица – Будва, 77-90.

- Купер 2004: Ц. К. Купер, *Илустрирована енциклопедија ѿтрадиционалних симбола*. Нолит, Београд, 140. и 178.
- Ораић-Толић 1990: Д. Ораић-Толић, *Теорија цѣиѣаѣносѣи*, Графички завод Хрватске, Загреб.
- Пантић 2000: М. Пантић, *Киш*, Београд, „Филип Вишњић“.
- Петровић 2000: С. Петровић, *Есѣеѣика*, Филолошки факултет – Народна књига, Београд.
- Пијановић 1992: П. Пијановић, *Проза Данила Киша*, Јединство / Приштина – Дечје новине / Горњи Милановац / Октоих – Подгорица.
- Расел 1998: Б. Расел, *Исѣорија заѣадне филозофије: и њена ѿвезаносѣ са ѿолиѣичким и друшѣвеним условима од најранијеѣ доба до данас*, Народна књига – Алфа, Београд, 516-526.
- Татаренко 2005: А. Татаренко, „Променљиви лик Целине: Данило Киш као приповедач“, *Сѣоменица Данила Киша: ѿводом седамдесетѿодинаѣице рођења*, зборник радова, уредник Предраг Палавестра, САНУ, Београд, 287-300.
- Цаѣић 1994: П. Цаѣић, „Антропологија смрти у *Енциклопедији мрѣвих* Данила Киша“, *Ноттаге Данилу Кишу*, зборник радова, уредник Р. Ивановић, Културно просвјетна заједница Подгорице – Средња школа „Данило Киш“ – Будва, Подгорица – Будва, 19-25.

Mirjana BEČEJSKI

THE TRUTH OF FAITH AND THE TRUTH OF DOUBT IN THE STORY „SIMON MIRACLE WORKER“ OF DANILO KIŠ

Summary

The story „Simon Miracle Worker“, which opens the last Kiš's Collection of Stories, the Encyclopaedia of the Dead, contains „the poetics of condensation“, and together with it, a documentary procedure. The innovation is to be the entering of fantastic motives into documentary proposal. The most important element in the story is the flight of Simon Miracle Worker, which evokes the parallel with Ikar's flight, and symbolic flight of Kiš's famous hero E. C. – from the Freestone. In the second version, the road upstream was Heraclites like replaced by the road downstream.

The plot of the story was taken from the Gnostic legend, but „Simon Čaralac“, and his conflict with the Apostle Peter was being mentioned in the Works of Saint Apostles. Unbeliever and Heretic, mage and hedonist, philosopher and poet, Simon wanted to try the forbidden fruit from the Wood of Knowledge. He is the Apostle of doubt, and his view of the world is always off-lined to the one of Christian's Apostles and believer. For him the God is „tyrant“, „Woman is the urn of bliss“, and from human „dust“ the only outcome is to be desert, symbol of non-researched spaces of spirit, Gnostic hunger for knowledge. Just in the context of Gnostic philosophy, doubt and waiver, and Spinoza's philosophy of causality, this story gets richer significances. Semantic context enlarges the comprehension of artistic text as palimpsest as well, so that writer's allusions to the heroes „Heretics“ from the own creative works (E. C. From Freestone, B. D. Neumann, and B. D. Novski from the Tomb for Boris Davidovič, Mendel Osipovič, that is Mandeljštam from the Encyclopaedia of the dead), and numerous works from world's literature – either in synchrony or in diachronic.

By use of documents and quasi-documents, by testifying of the „honest“ and „suspect“ witnesses by stating of „the second version“ of the story, the writer using the semantics of the procedure itself shows that there is not the only unique Truth, so that each religion including each totalitarian regime (in Post-scriptum of the story an allusion to the Stalinism is being appeared) only one of the truth of this world. Thus, everything should be put into doubt except in the verity of the story itself, since only in it the existence of many truths is being allowed.

Key words: Simon Miracle Worker, truth, doubt, faith, illusion, document, fantasy, Gnosticism, Ikar's flight.

Раd је предат 27. фебруара 2012. године, а након позитивног мишљења рецензената одлуком одговорног уредника „Баштине“ одобрен за штампу.